

detes jelenség a vallás és a filozófia harmonikus továbbfejlődése tekintetében s biztosít arról, hogy előbb-utóbb megtaláljuk azt a közös alapot, amely az emberiség intellektuális igényeit teljesen kielégíti, anélkül, hogy morális igényeit vagy vallásos kielégülését hátrányosan befolyásolná.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a filozófiai elmélkedés, bármily magaslatra is jusson el, csak elméleti fogalmat fog alkotni Istenről, amely sohasem pótolja a vallást. Az Isten eszmében, amit a vallásos hit ad, mindig van valami többlet, ami a metafizikai fogalomban soha sincs meg. A metafizika törekvése az, hogy a dolgok lényegét és összefüggését bizonyos végső elvek alapján megértse. A vallás az Istentudat közvetlensége alapján isteni kijelentést lát minden anyagi vagy szellemi természetű dologban. A vallásban jelentkező Istenhit továbbá mindig feltétlen. Nem a vallás irányul Istenre, amint egy kiváló teológus mondja, hanem egyenesen Istentől jön a vallás. Ezzel szemben a tudományos elemzés néha még mindig olyan eredményekre jut, mely egyenesen istenellenes. Így jut el pl. C. D. Broad a Hibbert Journal 1925. évfolyamában közölt cikkében¹ arra az eredményre, hogy ha van is egy személyes Isten, nincs elég alapunk rá, hogy higgyünk egy ilyen lény létezésében. Nem vizsgáljuk ez alkalommal az érveket, amelyeket szerző ez állítása bizonyítására felhasznált, csak rá akarunk mutatni a filozófiai gondolkozás ingadozásaira ezen a téren.

Annyi bizonyos mindebből, hogy az emberi elme sohasem nyugszik meg az Isten keresésében, aminek az oka kétségtelenül az, hogy van valami ellenállhatatlan erő az Isten eszméjében, mely az emberi lelket állandóan magához vonzza és fogva tartja.

Dr. Varga Béla.

Szabadelvű vallásos mozgalmak a külföldön.²

Midőn a külföldi vallásos szabadelvűségről beszélünk, sohasem kell megfélemednünk arról, hogy az valami más, egyetemesebb kihatású jelensége az ember lelki akarásának és törekvésének, mint amilyenhez saját viszonyaink között hozzászoktunk. Alapja az

¹ Belief in a personal God.

² Felolvasatott az Unitárius Lelkészkörnek 1927 november 5-én tartott közgyűlésében.

egyéni tiszta Istenhit, közvetítő eszköze a Jézusi evangéliumi szellem, célja az ember egész földi életének a fejlődés örök útján való nemesedése. Ezért dobnak el maguktól annak képviselői minden elnevezést, mely akár hagyományilag, akár szervezetszerűleg valamelyes irányban megkötné szabad működésüket. Ezen az alapon keletkeztek a „Szabad Keresztény Egyházak“ gyűjtő neve alatt létesült gyülekezetek, amelyek különösen Nagybrittania és Északamerika földjén örvendenek nagyobb elterjedtségnek. Közös szervezetük, egymásra kiható adminisztrációjuk nincsen semmi, — sőt amelyek vannak, mint a „Britt és Külföldi“ és az „Amerikai Unitárius“, az indiai „Brahmo Somaj“, valamint az újabb időkben Hollandiában és Németországban alakult orthodoxia-ellenes „társulatok“, — azok is kizárólag egyesek adományozásából és évi hozzájárulásai-ból állanak fenn, s működésük konferenciák rendezésében, füzetek és könyvek kiadásában és terjesztésében határozódik. A vallási fejlődés ezúton való munkájának a mai idők alig kedveznek, s ezért e munka végzéséhez apostoli lelkület szükséges, amely felül tud emelkedni a politikán keresztül szűrt államvallások kicsinyes szűkeblűségén, s nem a tömegtudatlanságot használja fel a vallásos életnek ferde irányban való vezetésére, hanem saját magából ad erőt az egyéni vallásos öntudatos hit útján való kiemelkedéshez.

A mai kedvezőtlen időkben ennek az apostoli lelkületnek megnyilatkozását láttuk a „Szabad keresztények és más vallásos szabadelvűek“ Prágában ez évi szeptember hó 4—8-án tartott nemzetközi kongresszusán, ahol a világnak úgyszólván minden részéből mintegy 160 delegátus jelent meg. A német birodalom, Franciaország, Nagybrittania és az amerikai Egyesült-Államok egyetemének világhírű professzorai tartottak tudományos felolvasásokat neveléstani, filozofiai és társadalomtudományi kérdésekről, — valamint megvitatások alá kerültek a hitéletet minden oldalról érintő kérdések. Mellőzve mindezeknek ismertetését, — mert mindenik egy-egy külön tanulmányt igényel, — kizárólag azon egyéni benyomásaimról kívánok számot adni, melyeket a vallási szabadelvűség különféle megnyilatkozásaiban személyes úton szereztem.

Dr. Capek Norbert prágai egyetemi tanár mozgalma már nem ismeretlen előttünk. Állandó összeköttetésben áll az erdélyi, magyarországi, angol és amerikai, valamint a németországi szabadelvűekkel, — a prágai kongresszus óta pedig az egész művelt világgal. Óriási tevékenységet fejt ki elvei terjesztésében, amelyek

határozottan unitárius színezetűek, habár egyházát nem unitáriusnak, hanem a „liberális testvériség gyülekezetének“ nevezi. Az istentiszteletek szertartása nagyrészt angol és amerikai mintájú, különös tekintettel az éneklésre és a beszédre. A gyülekezet kebelében van vasárnapi iskolája, mindkét nembeli ifjúsági egyesülete és igen képzett dalosköre, mely a „Miatyánkot“ minden egyes összejövetel alkalmával művésziessé összhangzattal énekl. Általában minden téren gondot fordít a művészi érzék megnyilvánítására és fejlesztésére, úgy saját beszédeiben, mint a gyülekezet részvételében. Beszédei igen értelmesek és világosak, s minden egyes kijelentését a legmozgékonyabb gesztusokkal kíséri, ami, úgy látszik, követőinek táborában még fokozza a lelki hatást. Az egész ember a megtestesült elevenesség, s amerikai születésű és műveltségű nevével úgyszólván ketten vezetik a mintegy 13.000 lélekre szaporodott „liberális testvérek“ gyülekezetét, mely legnagyobb részét Prágából és környékéből telik ki. Templomuk még nincsen, de a nagyvilággal való állandó érintkezésük útján annál hatalmasabban gyarapodnak erkölcsi erőben. A haladó unitárius propaganda munkájában mindenestre a legnagyobb sikerül könyvelhetik el a lefolyt kongresszus általános elismerését, — aminthogy az egész kongresszus külső és belső elrendezésében is ők vitték az igen nehéz főszerepet.

Egy másik igen érdekes és nevezetes szabadelvű vallásos mozgalom Csehszlovákiában az u. n. Csehszlovák nemzeti egyház kialakulása és hatásos működése. A világháború befejeződése és a független Csehszlovák köztársaság diadalmas kialakulása arra indította a cseh klérus egy részét, hogy a régi osztrák uralomra emlékeztető politikai intézmények eltüntetésével párhuzamosan az uralkodó többségű római egyházat is demokratikusabbá tegye külső és belső szervezetében, s ez úton nácionalizálja. Egyelőre a pápa beleegyezésével akarták keresztül vinni a reformokat, de Róma ismert konzervatívizmusán hajótörést szenvedtek. Erre a haladó klérus tagjai Dr. Fársky Károly vezetésével reform-klubot alakítottak, s megbeszéléseik eredményeképpen a római katolikus rítus teljes megtartásával cseh nyelven kezdték misézni. Kiadtak egy cseh mise-könyvet, s amikor látták, hogy a nemzeti öntudatára ébredt nép szívesen fogadja a demokratikus újításokat, lassanként változtatni kezdték az összes szertartásokon. Legelőször is elvetették az összes egyházi külső pompát, levetették a hagyományos ruházatot, s ma már csak az u. n. Husita újjas-palástot viselik,

a mellen a bibor Husita kehellyel, a galléron rövid kétágú stólvával, — épen, mint Luther; az úrvacsorát a híveknek két szín alatt adják, t. i. borba mártott kenyeret; az egyes alkalmakkor való letérdelést szintén száműzték; új énekeket szövegeztek cseh nyelven, teljesen új dallamokra, — s ezzel aztán a régi latin nyelv teljesen el is tűnt a szertartásokból. Mindezekon kívül kidolgoztak egy új keresztelési, esketési, temetési szertartást; a fülbegyónást nyilvános eklézsia-követéssé változtatták, az utolsó kenet helyett vigasztalást nyújtanak a szenvedőnek és a hátramaradottaknak.

Az 1920. évben összejövetelt tartván, a konzervatív elem kifejezte azon óhaját, hogy miután Rómával nem boldogultak, dolgozzanak ki egy új Cyrill-Method liturgiát, s hogy a püspökök rendelkezésében megtarthassák az apostoli successiót, csatlakozzanak a szerb orthodox egyházhoz. E célból összekötetésbe is léptek Belgráddal, de ott kijelentették, hogy csatlakozásukat szívesen fogadják ugyan, azonban csakis orthodox alapon. Erre kezdődött meg a minden oldalon való teljes kiválási folyamat nemcsak a római egyházból, hanem a tökéletes elválás mindennemű orthodoxyától. Az 1924. évben Prágában tartott kongresszuson Dr. Fársky Károlyt óriási többséggel pátriárkának választották, elfogadták az általa kidolgozott s ma is érvényben levő liturgiát, mely nagyrészen a római mise formáira emlékeztet, de lényegében és értelmében attól egészen különbözik. A liberális elem győzelmével így véglegesen eldőlt a csehszlovák nemzeti egyház sorsa; a sziléziai és más konzervatívek kisebbsége magára maradt, s ma úgyszólván számot sem teszen. A liberálisoknak ma van 250 egyházközsége, 44 új temploma, 20 iskolája, 1 érseksége, 4 püspöksége és Prágában teológiai fakultása, ahol most 37 papnövendék nyer kiképzést Stejskal püspök személyes vezetése alatt. Templomaikban meg van még a régi oltár, de nincs semmi szerepe. Az oltár előtt egy hosszú asztal mellett áll a pap, állandóan szembefordulva a gyülekezettel. Az asztal egyszerű fehér himzett és felírásos takaróval van borítva, rajta két égő gyertya és sok virág. A szertartás, melyet szerencsénk volt végig szemlélni, az apostoli hitvallás elmondásával, illetve éneklésével kezdődik, melyre következik az evangéliumnak egyes részeiből való felolvasás, utána a szent beszéd; az „Úr testének“ felmutatása, a Miatyánk éneklése régi huszita dallamra, az áldozás és végül a megáldás. Az úrvacsora vétele a hívek részéről közvetlen a beszéd után következik. E külső keret-

ből látható, hogy a római liturgia egyes részei megmaradtak; azonban, ami azt betölti, már teljesen elűt a régi szellemtől. A pap részéről az egyes részletek elmondása, illetve eléneklése közben és alatt a közönség állandóan részt vesz a szertartásban, feleletekkel és énekléssel. A beszédet kivéve, egyetlen részlete sincsen az istentiszteletnek, melyben a közönség nem szerepelne. Figyelme folyton le van kötve, vallásos érzései külsőségekben teljes kielégítést nyernek, melyeknek egyéni megnyilvánulását hatalmasan segíti elő a művészi változatosság.

Egy ilyen szertartás elvégzéséhez természetesen nemcsak a figyelem, de a gyülekezet részéről az önfegyelmzés is szükséges. E részben bámulatos az a rend és pontosság, mely az egész szertartást minden zökkenés nélkül síma lefolyásúvá és hatásossá teszi. Ugy hiszem, hogy ehhez nagy mértékben hozzájárul nemcsak a nagy közönség hagyományos fejlett zenei érzéke, hanem a büszke nemzeti öntudat is. Bármennyire is hirdetik a nemzeti egyház vezetői, hogy mozgalmuk tisztán vallási szükségletek kielégítése és a modernizálás okaiból indult meg, a nemzeti hagyományokhoz való erős ragaszkodás szelleme minden megnyilvánulásában kiérezhető. Valószínű, hogy hatalmi támogatásban is részesül, mert arra alig van példa a modern világban, hogy egy vallási reform-mozgalom hívei alig négy év alatt körülbelül két millióra szaporodjanak olyan erős katolikus államban, mint a Csehszlovák köztársaság.

Bárhogy is legyen a dolog, a csehszlovák nemzeti egyházban a teljesen liberális alapon álló szellem megnyilvánulását el nem tagadhatjuk. A papi ornátust a maga teljességében levetkőzték; az urvacsorát két szín alatt szolgáltatják; a mindennapi és a meghaltak emlékezetére szentelt miséket egészen törölték; az isteni tiszteletek alatt nemcsak a szentírásból olvasnak fel részleteket, hanem a világ összes nemzeti legnagyobb prófétáinak, költőinek vallásos vonatkozású műveiből is; a konfirmáció alkalmával az ifjak egyszerűen fogadást tesznek az Egyházukhoz és vallásukhoz való ragaszkodásról; a püspökök és papok rendelését egyszerű választással helyettesítik, a felszentelést pedig az első keresztyények módjára, úgy a papság, mint a világiak kezének fejre tételével végzik; végül, minden elfogadott rítus és tan fejleszhető és megváltoztatható. Mindez olyan alap, amelyre szabadelvű szellemben építeni lehet, s valószínű, hogy fognak is építeni azok, akik Husz János vallási és Comenius nevelési rendszerét, mint tovább fejlesz-

tendő nemzeti hagyományokat és eszményeket a megújhodott élet modern keretei közé kívánják illeszteni. A cseheknek igen szép történelmi multjuk van; önállóságuk elvesztését kerekén 300 évig sírátták, de nemzeti életük fejlesztését a kényszerítő körülmények között sem hanyagolták el. A világháboru zürzavaraiból való kiemelkedésük alkalmával már teljesen elő volt készítve a nemzeti hit továbbfejlesztésének útja; s aligha tévedek, midőn az egyházi és vallási reformok motivumait is az ez irányú tevékenység megnyilvánulásában látom.

Mindezek megemlítése után azonban nem hallgathatom el egy, a tulajdonképeni Szlovákiában szerzett tapasztalatomat. A „csehszlovák nemzeti egyház“ elnevezés a két népnek nemcsak politikai, de érzelmi egyesülését is jelentené; a valóságban azonban nem így áll a dolog. A nemzeti egyház határozottan hódít a cseh katolikusok között; ellenben a szlovákoknak, akik szintén katolikusok, egyáltalában nem kell — és pedig nem azért, mert irtóznának a demokratikus fejlődéstől, hanem, mert ez a mozgalom kizárólag csak nemzeti hagyományokból indult ki. Sőt a Szlovákok egypár községben az oda kirendelt cseh katolikus papokat sem fogadták el. A „csehszlovák nemzet“ elnevezés a valóságban épen úgy fest, mint a szerencsésen megboldogult: „osztrák-magyar nemzet“. Népek vallási hagyományainak megváltozásához s különösen erőszakos megváltoztatásához olyan politikai és társadalmi előkészületek szükségesek, melyek az új alapon való fejlődést érzelmileg is biztosítják. A szlovák nép egészében ez az előkészület, illetve előkészítés, valamint az azt közvetítő intelligencia teljesen hiányzik — s ez okból a fentebb vázolt liberális egyházi és vallási mozgalom a belátható jövőben csak a tulajdonképeni cseh földön fog terjeszkedhetni. Mi örömmel üdvözölhetjük a hitéletnek a lelkiismeretbeli szabadság útján való eme legújabb megnyilatkozását s úgy hiszem, a szeptemberi kongresszus is ennek bővebb megismertetéseért tartatott éppen Prágában. Stejskal püspökük kijelentése szerint, a kongresszus lefolyásából és nagy sikereiből erős erkölcsi ösztönző erőt nyertek.

A német-, francia- és olaszországi liberális mozgalmak legfőképpen a professzori katedrákról elhangzó tudományos nyilatkozatokban határozódnak. A tulajdonképeni egyházi, vallási élet meglevő hagyományos egyházi szervezetek keretei között mozog, ezeknek pedig épen elegendő gondjuk van saját intézményeik

fenntartásában, — s az Egyháznak az államtól való szétválasztása óta régi hibeiknek összetartásában. A liberális irányban való fejlődésnek erős gátat vet az a szomorú tény, hogy a középosztály erősen küzd az anyagi és társadalmi követelésekkel szemben, — az alsóbb osztályok pedig a forradalmi hatások következtében nemcsak, hogy elfordulnak a vallási élettől, de ahol még létezik ilyen, ott is erősen összezavarják a szociálizmussal. A nagy háború, minden úgynevezett demokratikus eredményei mellett különösen kétféle típust állított elő; egyik a pénz hatalmához ragaszkodó elem, a másik a fölfelé törekvő munkás réteg. A közöttük levő állandó hatalmi küzdelem az előbbit arisztokratikus hajlamokra, az utóbbit a proletáriátus útjaira vezeti. A vallásos élet igazi liberális megnyilatkozása egyik oldalon sem kereshető, mert a pénz, mint hatalom, éppen olyan mértékben gyűlöli a vallásos érzés szabadelvű megnyilatkozását, mint amilyen mértékben a proletárizmus az ön maga körén kívül eső erőkhöz nem hiszen. Amennyiben az elsőnek vallásos érzésbeli megnyilvánulásai vannak, az csak az orthodoxiához való menekülésében észlelhető, ahol igen előnyösen értékesítheti lelki tehetetlenségét; az utóbbinál vallásos motívumokról alig is beszélhetünk, mert minden ténykedésében egyetlen fegyvere az erőszak, amely sohasem ered lelkiismeretbeli forrásokból. Csudálatos, hogy éppen Európa legnagyobb és legtudományosabban képzett nemzetei azok, amelyek ma nemhogy harcot folytatnának az általuk eleddig művelt liberális vallási tradíciók megmentése érdekében, sőt, leginkább politikai okokból, a retrográd elemeket hagyják érvényesülni. Maholnap éppen közöttük fog eltűnni az emberiségnek az a tiszteletreméltó része, akik a vallásos szabadelvűségért, mint eszményért küzdöttek, akik ez eszmény igazságának kézzelfogható eredményeit tárták a látó ember elébe. Eszmények igazságáért csak olyan elem harcolhat, amelynek nemcsak, hogy veszíteni valója van, de az élet minden oldalon való fejlődési megnyilatkozásaiból nyerni is akar. Az egész világ ez eszményi igazságokból élt, azok biztosították haladását, azok teremtették meg nagyszerű intézményeit, s mindezeknek jótékony eredményeit úgy a nagy háború alatt, valamint az azt követő úgynevezett „demokratikus“ berendezkedésekben politikai célok elérésére bocsátotta és bocsátja ma is. A nagy nemzeteknek, melyek a világnak egy Wyclefet, egy Servetet, egy Luthert és egy Calvint adtak, ha továbbra is vezetni, irányítani akarják az emberiség lelki hala-

dását, korlátozniok kell a pénz és a politika mindenekelőtt saját jármáikba hajtó hatalmát, mert ez a két hatalom fordítja el a nagy tömegek lelkét a haladásra vezető eszmények követésétől, s alakítja át egyes rétegek benső életét olyanná, amely a bolsevizmust lelki megváltásnak tekinti; s meg kell vallanunk, hogy a nagy háború és az azt követő osztozkodások egyetlen pozitív lelki eredménye a bolsevizmus kiemelkedése. Hogy ezzel az eredménnyel mit csinálnak, azt láthatjuk az egész Nyugat kapkodó erőmegfeszítésében és az egész Kelet tökéletes elposványosodásában. A német, olasz és francia iskolákban ma már vallásos nevelés nincsen; az angol és skót iskolákat lefoglalta az orthodoxia. A liberális haladás iránymutatását tehát csak a lelkileg művelt kisebbségi elem egyéni önfeláldozó munkájától várhatjuk, s e részben a prágai kongresszuson megjelent nagyszámú angol, német és francia delegátusok kitűnő példát adtak.

Jó magam — és velem, úgy hiszem, igen sokan — abban a meggyőződésben voltam, hogy a háboruban részt nem vett más államok, mint Hollandia és Dánia, gazdasági és vallási tekintetben nem szenvedtek sokat a káros következményektől. Sajnosan kell megállapítanunk, hogy ott az orthodoxia még nagyobb igényekkel áll elő, mint máshol. A világfelfordulást és szomorú átkait úgy állítják népük elébe, mint a liberálizmus káros elfajulását, — az addig elért eredmények megsemmisülését pedig saját gyengeségének tulajdonítják. Hollandia a régi spanyol és osztrák politikai kapcsolatainál fogva ma is erősen katolikus. A reformált egyház, mely a lutheri és kálvini teológia keverékéből állott elő, csak gyenge erővel áll szemben a reakciós irányzattal, de munkássága elhatározott és szilárd. Magukat protestánsoknak nevezik, de miután egyes tanok értelmezése miatt igen sokfelé szakadtak, s a sokfelé elágazó irányokat nem tartja össze semmi közös szervezet, — érzik gyengeségüket is. Ebben a tekintetben a legújabb idők eseményei ott is bizonyos haladásra mutatnak. A liberális mozgalmak igen tevékeny vezére az 1925. év őszén elhunyt Roessing Henrik leideni tanár volt, aki nemcsak megértve, de át is érezve az új idők szükségleteit, különösen az ifjúság lelki életébe kívánt teljesen új szellemet átoltani. Tanulmányozás céljából beutazta Angliát, Németországot és az Egyesült-Államokat, s ez útjából visszatérve összehívta a holland liberális gyülekezetek képviselőit, s velök együtt megalakította a „Szabad protestantizmus központi bizottságát“

Amsterdamban, ahol különösen az ifjúság lelki életének irányításában Wijngaarden tanár, a bizottság mai titkára működik valóságos apostoli lelkesedéssel. Tiszta öröm volt Hollandia rokonszenves delegátusainak ajkairól hallani e mozgalom ismertetését, amelyet nemcsak nemzeti, de nemzetközi alapon is tovább akarnak fejleszteni. Aki ismeri Hollandia történelmét, az tudhatja, hogy a Habsburg-ház spanyol ága milyen könyörtelen politikát folytatott a katolicizmus erőszakos terjesztésében, s milyen küzdelmet fejtettek ki ellene a remonstránsok. A „szabad protestáns“ mozgalom ma, mint a remonstránsok lelki utódja fejt ki erős munkát, melynek eredményeképpen tagjainak száma Hollandiában, Dániában és Németországban háromszázra emelkedett.

Felolvasásom végére hagytam az Északamerikai liberális mozgalmak megemlítését, mert arról elegendő annyit mondanunk, hogy ma is teljes virágzási idejét éli. Ott ma is az unitáriusok vezetnek, s hatalmas anyagi és szellemi szervezettségük még sok ideig biztosítják számukra e szerepet. Dr. Cornish, Dr. Shippen, Dr. Pierce, Dr. Bradley és még igerr sok más jelesség nevei elegendő biztosíték arra nézve, hogy a jövő fejlődésében higgyünk. A liberális haladásának legelső feltétele a tökéletes szabadság, mely a lélekre semmi nyögöt nem szab; s habár az Egyesült-Államok népe szintén érzi a bolsevizmus káros hatásait és teljes erejével küzd ellene, szabadságérzete bizonyára meg fogja menteni a reakciós törekvések átkaitól vallási téren is.

A szabadelvű vallásos mozgalmak ismertetését azzal végzem, amivel elkezdtem. E mozgalomnak ismeretéhez és átértéséhez szükséges ismernünk a bibliai kritika és az összehasonlító vallástudomány ama határozottan megállapított eredményeit, melyek az emberi lélekben kifejlődő egyéni Istenhit épületét ma már teljesen új alapokra fektetik. A hagyományok, a hittételek, a dogmák egyáltalában nem fejlesztői a vallásos életnek, sőt egészen ellenkező irányban hatnak; mert a vallás az emberiség egyetemes lelkiismeretét szabályozó hatalom lévén, nemcsak hogy külső, de belső korlátozásra sem szorítható. Emberi tudásunk minden tapasztalati téren csak viszonylagos, — emberi érzésünk pedig éppen a tapasztalati világban végtelen; s ha az elsőnek érvényesüléséhez megengedünk minden szabadságot és élünk eredményeivel, akkor e szabadságot biztosító és előmozdító lelki érzéseink megnyilatkozását sem fojthatjuk vissza dogmai meghatározásokkal. Ezen ok-

Elnöki megnyitó beszéd az idéni főtanácsi gyűlésen.

ból a vallási liberálizmus minden tevékenykedő jelenségét úgy tekintjük, mint az egyetemes emberiség lelki életét jótékonyan szabályozó hatalmat.

Löfi Ödön.

Elnöki megnyitó beszéd az idéni főtanácsi gyűlésen.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Egy, a csalódásokban, megpróbáltatásokban, aggodalmakban, túrésben, sőt szenvedésekben nem csökkent súlyú év után, összeült újra Egyházi Főtanácsunk önkormányzati ügyeink elintézése végett. Legyen első szó a meleg üdvözlés szava, mellyel Főtanácsunknak egybegyűlt tagjait üdvözlöm.

Kövesse nyomon az elismerés és köszönet hangja azért, hogy egyházunknak és intézményeinknek sorsa s így önkormányzati ügyeinknek rendezése iránti érdeklődésük a tűnő idővel nem fogyatkozott meg, hanem — mint a jelenlevők hatalmas számából megállapítom, — még növekedett.

E tény különös örömmel és megnyugvással tölti el egyházunk vezetését, mert az, aki üléseinken résztvesz, e tényével egyházi ügyeink iránti érdeklődését bizonyítja, az az érdeklődés pedig, mely a mai nyomasztó viszonyok között is megnyilvánul, az már az öntudatosságnak beszélő bizonyágtétele. Ez évről-évre ismétlődő és fokozódó bizonyágtételből ma már édes megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy öntudatos unitarizmus nemcsak létezik, de fokozatosan erősödik is. Erős óhajunk és lankadatlan munkairányunk kell maradjon az, hogy ez öntudatosság állandóan terjedjen, s végül valamennyiünket áthasson, mert csak így leszünk elég erősek az útunkba tornyosuló akadályokkal megküzdeni, azokon győzedelmeskedni, az általános emberi közmívelődés szempontjából való értékes voltunkat bebizonyítani, s a nemes hivatású egyházunkra váró feladatokat megoldani.

Főtanácsunk érdemleges munkájának megkezdése előtt kegyeletos érzelmekkel kell megemlékeznünk elhunyt királyunkról, ki hosszas földi szenvedés után ez év július 20-án elhunyt. Alattvalói hódolattal veszünk részt az országunkat és uralkodóházunkat ért ezen nagy veszteség fájalmában, s kérjük a jó Istent, hogy adjon elhunyt királyunknak hosszas szenvedései után csendes pihenést;